

Hlava VI.

Stav lidu, zvláště dělnického, jak se utvořil ve Francouzích postupem průmyslu.

§ 55.

Maršal *Vauban*, jeden z největších oslavenců vojenských svého národu, ale spolu také jeden z nejslechetnějších lidumilů svého času, podává ve svém spise: „*Projet d'une dixme royale*“ — vydaném 1698, přesmutný obraz bídy a utrpení, jež snášeti museli všickni nižší stavové a jmenovitě celá chudší pracující třída v oné době (za panování Ludvíka XIV.), kteráž se obyčejně pokládá za nejšťastnější a nejkrásnější věk francouzské monarchie. On mluví as v ta slova: „Čtyřiceti-leté cesty spojené s mým zaměstnáním, daly mi příležitost poznati stav lidu ve všech částích země, a pátrati po příčinách chudoby. Jisto jest že bída dosáhla nejkrajnějšího stupně — a neučiní-li se nějaký prostředek, upadne menší lid v takový nešťastný stav, že se věčně nebude moci pozvednouti; krajské cesty a ulice měst i městysů jsou plny žebráků, jež hlad a nahota vyhání z příbytků jejich. Přesvědčil jsem se, že asi desátá část národu je přivedena na žebrotu a skutečně žebřá, že z ostatních devíti desetin jich pět není v stavu dáti oné almužnu, poněvadž jsou samy s malým rozdílem v témž nešťastném stavu.“ Podáv některé doklady všeobecné bídy, ukazuje o jednom okrese, že tři čtvrtiny obyvatelstva jeho požívají jen chleba ječného a ovesného a nemají za tolar všeho šatstva na sobě.

§ 56.

Taková byla ta blaženost, již zjednala pro stav nižší, zvláště pro pracující třídu lidu ona tak často přechválená absolutní vláda hrdého Ludvíka XIV., spojená se vším rozvo-

jem bohaté a pyšné dvorské aristokracie, kterýžto složitý úkaz společenské formy právě v té době ve Francouzích nejvyššího stupně své slávy a vyvinutí svého dosáhl, a po celém světě horlivého následování nalézal. Tenkrát vystavila se světu za ekonomické dogma ta pošetilá a posud od mnohých zastávaná domněnka, že je nižší třída lidí tím blaženější, čím více páni a knížata utrácí — a dle příkladu francouzského dvora předstíhali se po vší Evropě, knížata, šlechta a bohatí preláté v horlivosti touto cestou blaženost lidu podporovati, a tak onu pohodlnou theorii v praxis uvéstí. Ovšem že i následkové po všem téměř vzdělaném světě byly stejní. Ve šlechtě rozhostila se ona prostopášnost a pýcha, která mezeru mezi stavy neustále šířila a byla nejmocnějším pudidem následujících revolucí. Tenkrát hlavně hejřením dvorů uvaleno na evropské národy to břemeno dluhů, pod nimiž posud stýskají; neb tenkrát zaveden ve větším rozměru novější způsob užívání státního úvěru (čili kreditu), ale zároveň i ta lehkomyšlnost v hospodaření státním a v dělání dluhů, kteroužto lid již tak mnoho utrpěl, a kteráž i vyhlídku do budoucnosti hrozivými mraky zahaluje. Ze všech těch neobyčejných výdajů dvořanstva, prelátstva a šlechty získali jediné někteří řemeslníci dvorští, obchodníci hlavních měst a zásobitele vládní — kteříž pak nahrnuvše veliké jmění v rukou svých, se šlechtou o práva, výsady a vliv na vládu zapasiti počali, podkopávajíc společně se vzdělanstvem její výhradní postavení, čímž položen zárodek netoliko k převratům politickým, ale zároveň též — za příčinou spojení velikých pokladů v rukou jednotlivců — k nynější převaze kapitálu — a ke mnohým nechvalným stránkám v povaze nynějšího obrovského průmyslu.

Lidu se při tomto stavu věci všude zle vedlo; — o postavení rolnictva v té době již svrchu jsme mluvili. Po městech hemžilo se žebráků a před vraty klášterů i u panských paláců povalovalo se na tisíce lidí zdravých ramen a bystrých hlav, kteří by byli v dokonalejším společenském pořádku vlastní přičinností, dostatečnou ba hojnou výživu najíti mohli.

Ale bylo mnoho takových, jimž se líbilo lépe, viděti okolo sebe hejno mrzáků ponížených a na jich milosti čekajících, než občany samostatně žijící o svém průmyslu, ale žádající zároveň také zaujímati místo přiměřené, i práci i zásluhám svým jak ve společenstvu samém, tak i v řízení zemském a v zákonodárství.

Marnost některých pánů nalezala tehdá větší zadostučinění v tom, zakládati a udržovati ústavy dobročinné a jiné kteréž mohly památku jich potomstvu dochovati, ješto faryzejská dobročinnost jiných si libovala více v tom udělovati almužny nižším stavům a poddaným, než aby se byli zasedili a přičinili o to, jakby tito na svých nohách stáli a bez nich se obejítí mohli. A však tento stav věcí nemohl dlouho trvati. Na jedné straně osvěta se šířila a literatura bičující nemilosrdně nedostatky společenské, k jich opravě neunaveně vybízela; na druhé straně počal se průmysl mocně zmáhati, prorážíje zde i tam mocí neodolatelnou vazby starých cechovních institucí, a získaje stavu průmyslnímu a dělnickému při větší výrobě vždy větší samostatnost, větší výdělky a spolu i lepší opatření materialními potřebami. Osmdesáte let po Vaubanovi 1778 psal M o h e a u o též zemi francouzské:*) „Ačkoli lid u nás požívá nyní blahobytu, jehož před 50 lety neznal, nicméně nesmí se říci, že by byl stav jeho takový, jaký by mohl býti; pravda jest, že je bída jeho o několik stupňů menší než bývala.“ Z pozdějších údajů našich pozná se, že ve Francouzsku rovněž jako i v Anglicku od této doby opět veliké polepšení v postavení lidu nastalo a jelikož tyto dvě země jako v čele netoliko průmyslu novějšího ale i vzdělanosti vůbec krácejí, dá se tyrditi, že u národů jdoucích za nimi toutéž cestou, podobné příčiny, podobné výsledky míti musí.

§ 57.

Villermé ve svém netoliko podrobném a důkladném ale zároveň i nestranném a lidumilovném spisu:

*) Ve svém spisu: Recherches et Considérations sur la population de la France,

„Tableau de l'état physique et moral des ouvriers“ podává nám všestranný obraz nynějšího postavení lidu dělnického, jakýž se ukazuje následkem dosavadního působení velké fabriční industrie a jakž se vyvinuje pod vlivem jejího pokroku.

Dle jeho svědomitého vyšetřování zlepšil se stav chudých ve Francouzích od času revoluce velice, jakož ukazuje popis kterýž zde na mnoze jeho slovy aneb aspoň ve výtahu položíme: Jmění je nyní lépe rozděleno mezi národem — přestavši býti vázáno v některých rodinách. Rovnost mezi občany nastala; každý žádá nyní jistou míru blahobytu, a to je příčinou, že někteří stavové ač se jim lépe vede než prvé, jsou předce méně spokojeni.

Jsouť sice města průmyslná, kde v uličkách špinavých a temných tak mnoho lidu nakupeno, že tu nezřídka celé rodiny jen jedinou jizbu mají a to naplněnou všelikým nářadím domovním a řemeslním — kde vespolek spí a práci svou konají, kde vaří a jídají; — a však příbytkové dělníků nejsou již skryše bez oken a nábytků, dostávající světlo pouze dveřmi. Od starých dělníků jsem slyšel sem i tam, že mají nyní ne-li větší aspoň lepší a čistější obydlí, a zvláště mnohem lepší nábytek než měli před 20 a 30 lety.

Vůbec pozoruje se, že dělníci pořádnější a hospodárnější přebývají v obydlích dražších, prostrannějších a zdravějších, v širších ulicích. Zde žijí vespolek s jinými lidmi pořádného chování. Vždy rovné k rovnému! tak též naopak dělníci špatných mravů se utíkají pospolu do těchže ulic a domů úzkých, špinavých a nezdravých.

Co do šatstva dělníků — tož u nich na mnoze vstoupilo sukno na místo prostého rezného plátna a jiných chatrnějších látek. Ba užívání pěkného šatstva nezřídka zvláště u ženských vystupuje až k nechvalitebné nádheře, a v některých městech fabričních těžko rozeznati dělnictvo fabriční od usedlého měšťanstva, pro úhlednost jeho oděvu a způsobů. Bosé nohy, jindá tak obyčejné, nyní zřídka kdy viděti a trepky dřevěné tratí se vždy více, ustupující kožené obuvi.

Podobné polepšení znamenati vzhledem stravy. Vůbec

požívá se nyní mezi nimi více masa a tučné polívky, než jindá. — Chléb je všeobecně lepší, než jindá — a pšeničný přichází na místo žitného a ovesného; zvláště pak pozorovati v tomto ohledu polepšení všeobecné ve stavu dělnickém průmyslním, ješto mezi lidem rolnickým často ješto chleb špatnějšího druhu se nalezá.“

§ 58.

Tyto zprávy Villerméovy nalezájí patrného potvrzení v dátech, kteréž mi byly poskytnuty dobrotou výtečného prof. Wolowského vzhledem výroby rozličných druhů obilí a stran spotřeby jeho úhrnkem, t. j. jak cizího tak i domácího obilí ve Francouzích.

v roku	vyrobena pšenice ve Francouzích	v témž čase byla konsumce každého jednotlivce	a výroba každého člověka obnášela
1700	31 mill. hectolitřů	118 hectolitřů	150 hectolitřů
1760	31,5 —	108 —	150 —
1784	40 —	125 —	167 —
1814	51 —	133 —	171 —
1840	70 —	175 —	208 —

Od roku 1840 do 1850 postoupila výroba pšenice ve Francouzích na 80 mill. hectolitřů, teda o 7. díl, — ješto obyvatelstvo v témž čase, jen asi o 14. díl se rozmnožilo — tak že pro každého jednotlivce značný přibytěk na spotřebu jeho vypadá.

Zároveň pozorovati značnou změnu v tom, že se lepších druhů obilí vždy u větší míře požívá. Tak vysvitá z údajů úředních že r. 1700 mezi stem dílů obilí, jež jeden člověk ve Francouzích spotřeboval, bylo jen 39 dílů pšenice a ostatních 61 dílů špatnější druhy obilí — ješto v obilí r. 1840

od jednoho člověka spotřebovaném poměr pšenice k ostatním nižším druhům obilí stojí jako 19½ k 13½.

Od r. 1840 vystoupila výroba pšenice o celou sedminu, z čehož patrně že je chléb, jehož lid požívá, rok od roku lepší a neb že lid rok od roku více pšenice požívá.

§ 59.

Co se mzdy týče, obnos její je dle schopností a práce dělníků rozličný. Ovšem že pouhý nádenník a dělník, jenž dělá jen to, co každý jiný dovede — pak dělník slabý, jako jsou ženy a děti, mívá mzdu menší; mnohem větší má dělník silný, obratný, zvláště ten, jenž dělá práci k nížto se zvláštní umělost vyžaduje, bývá dobře placen. Při průmyslu v bavlně, vlně a hedvábí — vyjmouli se pouzí nádenníci a tkalci — obnáší denní mzda dělníka ve Francouzích vůbec v průměru: na muže 2 franky t. j. asi 2 zl. vid. čísla, pro ženskou 1 fr., pro dítě od 8 — 12 let 45 centim (stotín franku) a od 13 — 17 let 75 centim. Obyčejně roste mzda dětí o 5 centim ročně.

§ 60.

Za pravidlo může se ve Francii položit, že jednotlivý dělník vydělá dostatečně pro svou vlastní výživu, ale žena jen skrovně; že je postavení rodiny dělnické velmi stísněné, majíli mnoho dětí ve věku takovém, kde tyto ještě výdaj hospodářství a úživy rodinné, vlastním výdělkem podporovati nemohou. Pokud tato okolnost trvá, nemohou otcové netoliko ničehož zahospodařiti ze mzdy své, o niž se musí dělit s dětmi svými, anobrž častěji musí se i obejít bez důležitých potřeb života. Též podobně stávka práce v dílnách, aneb nemoc v rodině, zkracuje dělníka bolestně ve výživě jeho, rovněž jako přestupkové v chování, nestřídmost, hra, nehospodářství a t. d. nevyhnutelně v nouzi jej uvrhují. —

Proti nouzi, povstávající z těchto chyb, není jiné jisté pomoci, než lepší vychování a ústavy podporující m r a v n o s t

dělnictva. Proti nouzi nezaslouženě na dělníka uléhající, skrze stávky díla, nemoc a t. d. nalezeny sem i tam prostředky vydatné ve spolcích dělníků, ve skladbách a pokladnicích. Dalo by se dovésti čísla nemylnými, že i v dobách nejnepríznivějších, kde dílo jde slabě a kde mnozí dělníci se propouštějí, úhrn společného výdělku všech, při dobrém rozdělení, ještě více než postačitelným bývá každého z nich nevyhnutelnými potřebami života opatřiti. V souhlasu s tímto ukázala se již ne jednou podpora dělníků z díla propuštěných skrze dělníky ve práci stojící prostředkem velmi vydatným, proti počasně, obchodními převraty způsobené nouzi v tomto stavu — a byla by ovšem nejmocnější a nejvšeobecnější obranou proti těmto nehodám, kdyby takovéto smlouvy v očích vlad se nezdály nebezpečným hýbadlem politickým. Jakkoli ostatně mzdy dělníků fabričních obyčejně jen skrovné bývají, tak že zůstávají často za výdělky vyplývajícími pro muže z některého řemesla neb jiného zaměstnání, je při nich zase ta příznivá okolnost, že při fabrice netoliko muž sám jediný vydělává, alebrž i žena, odrostlejší děti i staří, tak že společný výdělek celé rodiny úhrnem dosti znamenité výšky dosahuje.

Villermé uvádí obnosy mzdy dělníků rolních i průmyslných jak byly ve Francouzích v rozličných dobách dle udání Vaubana od r. 1698, Arthura Younga od r. 1788, Lavoisiera od r. 1791, Chaptala od r. 1819, Karla Dupina od r. 1827, barona de Nerognes od r. 1832. Z těchto údajů vysvitá že denní mzda dělníka s postupem času neustále stoupá, a ješto ceny potrav a jiných potřeb nepostupují tak silným krokem, ba u některých jako u šatstva a zvláště u rozličného náčiní domovního silně klesají, vidí se z toho, že dělník za našich dnů s výdělkem svým sobě více potřeb a více výhod poříditi může než jindá.

§ 61.

Z ohledu mravnosti při velikotvárném fabričním způsobu novějšího průmyslu neukazuje se ve Francii v celku

ovšem žádný pokrok ve třídě dělnické. A však kdekoli se zhoršení mravů mezi lidem dělnickým objevuje, dá se při bližším věci uvážení dokázati, že žalostné úkazy takové nejsou nevyhnutelnými následky samého průmyslu — anobrž že se od něho dílem moudrým zákonodárstvím, dílem i dobrou vůlí dělníků a podnikatelů odloučiti dají, ba že sám nynější poměr podnikatelů k dělníkům ke zvelebení mravnímu celé pracující třídy dobré příležitosti a zvláště mocných prostředků poskytuje. Tomu svědčí i rozum i zkušenosti jichž nabyli ve Francouzích rovněž jako v Anglicku. Není účelem toho spisku, vyhledávati a udávati všech prostředků mohoucích sloužiti k umrazení (smíli tak říci) novověkého řádu průmyslního. Na tom ale stojíme, a jest to i od jiných uznáno, že zakládání fabrik po kraji vede dělníka k větší hospodárnosti, a chrání jej mnohého svůdného příkladu. Opatření jeho domova malou rolí, dává mu příležitost k pěstování života rodinného a všech jeho cností, uděluje mu spokojenost, mír ducha a lásku k domovu. Jsou i jiné mnohé podpory mravnosti kterýchž výroba fabriční naprosto nevyklučuje. Rozdělení pohlaví v dílnách, obmezení hodin práce a t. d. slouží netoliko tělesní zdravosti a čistotě, ale rovnou měrou i duševní. Školy, spolky mravní a dobročinné, mohou v tak velikém shrnu lidí, kterýž je s průmyslem fabričním všady spojen, snadněji kořeny své rozložití a duši pracujících k vyšším zájmům lidským pozvednouti. Vlastník, ředitel velikého ústavu průmyslového, jeli jinak lidumil a nepovažujeli dělníků svých za pouhý nástroj, jež hotov odhoditi jak náhle ho více nepotřebuje; uznávali, že mravnost, pořádnost, poctivost a vzdělanost dělníků také jeho prospěchu slouží, může svého vlivu na ně mocně užiti k jich polepšení mravnímu. Jsou příkladové po ruce, že založení ústavu průmyslového v některém místě bylo netoliko pramenem blahobytu a zámožnosti ale spolu mocnou podporou mravnosti. Ovšem že ale tento poslední prospěch téměř jedině ve šlechtném snažení samé hlavy takového ústavu základ svůj mívá, jak samo fabrikantstvo El-saské (v onom prohlášení svém, kterýmž oznámilo cenu za nejlepší spis, jenž by pojednával o nynějším industrialis-

mu v poměru jeho k mravnosti společenstva) přiznati se nerozmyslí. Ale neobyčejné takové prospěchy v mravnosti dělnictva fabričního, bytby jen snahou některých jednotlivců dosažené, ukazují vždy předce dosti patrně, že se nespravedlivě prisuzuje industrialismu samému a povaze jeho vina, kteráž se s větším právem uvaliti musí na okolnosti mimotní, za jichžto škodné bytování se zodpovídati náleží těm kterýmž vedení jeho mocného ruchu je svěreno.

Uvedeme jen jeden příklad: Dr. Auzoux založil v St. Aubin d' Ecroville v departementě de l' Eure fabriku k hotovení umělých částic těla pro anatomické studium, zaměstnávající asi 50 zrostlých dělníků. Mravní a vzdělávající zřízení, jež dal ústavu svému, tak velice povzneslo dělnictvo jeho i obyvatelstvo od něho odvislé, že ono místo v celém okolí výtečné ba nad-obyčejné pověsti požívá; celá osada vidouc v panu Auzoux-ovi zvelebitele své mravní důstojnosti, jakož i zámožnosti své, ctí v něm svého otce i dobrodince.

Vedle tohoto skvělého příkladu dalo by se více jiných též velectihodných uvésti. Villermé pozoroval mezi dělnictvem jedné a druhé fabriky, jednoho a druhého místa, z ohledu mravnosti a pořádnosti, veliké, patrné rozdíly. Všude náleží hlavní jak vina tak zásluha představeným, nebo vlastníkům a ředitelům závodů průmyslových. Tento úkaz svědčí že ono spáteční hnutí ve mravnosti lidu, kteréž nový industrialismus sem a tam bohužel provází, neleží v samé přirozenosti a povaze jeho, ale v jiných okolnostech, a že povrchně soudí ti, kdož ho odsuzují proto, co nejde z něho, ale vedle něho; on nám ukazuje kam třeba obrátiti pozornost naši, nemáli podstatná, neúporná a neocenitelná dobrodějnost průmyslnictví trpěti pro věci případné; on uvrhuje podezření lennosti a necitelnosti pro blaho lidu na ty, kteříž v objevech mravní spousty do níž nyní některá města průmyslová upadají, chtějí jen viděti neodvratné nebo potřebné zlé.

§ 62.

Co se vzdělanosti týče, netřeba zajisté dokazovati, že dělnictvo za našeho času ve Francii rovněž jako jinde v tom-

to ohledu nad dělnictvo minulosti daleko předčí. Školství postoupilo zároveň s průmyslem, a sídla průmyslu a obchodů obsahují v lůně svém na mnoze též i nejhojnější zřídla vzdělanosti jak průmyslové tak i všeobecné; následkem toho stalo se takorůzka pravidlem, že i obyvatelstvo chudé, pracovní průmyslových míst větší vzdělání mívá, než třídy dělnické po kraji — po vsi. Na venku cítí se potřeba rozličných oněch vědomostí, jichžto mládež ve školách nabývá, jakkoli i zde veliké prospěchy přinéstí mohou vždy předce méně, což platí zvláště tam kde se hospodářství pohybuje, vždy jen ve staré koleji, nehledíc k tomu, kterak by rozmnožilo úhrn užitečných známostí a obrátů od předků zdělených. Tak se stává, že časem i zámožnější rolník o vzdělání dětí svých hrubě nedbá. Jinak tomu je ve městech. Zde jsou vědomosti školní v častějším a všeobecnějším užívání — zde v zaměstnání průmyslovém a ještě více v obchodním ukazují se býti nevyhnutelnými; bez nich nelze si nikterak založiti blahobytu svého ba ani z nejbídnější třídy dělnictva vystoupiti, ješto naopak vědomosti ve škole nabyté, a setrvale šířené a vyvíjené, mnohého dělníka až do nejvyšších vrstev společenstva vynesly. Dělník průmyslový zná všecko to z vlastní své zkušenosti, a nemoha dětem svým jiného bohatství dáti, chce jich aspoň nějakým vzděláním pro život opatřiti, věda, že jim takto kladě do ruky los, na kterýž budou moci udělati velikou výhru v lotterii života a kterýž jim je nevyhnutelným, nemajíli klesnouti na schodech společenstva níže, než rodiče jich stáli. Tak se vysvětluje proč dělníci v městech na mnoze více horlivosti a péče o vzdělání dítek svých ukazují, než třída rolnická. Opatrovny, povstávající ve všech důležitějších středistěch průmyslu a obchodu, snaží se již v útlém věku zárod pořádku, mravnosti a čistoty vyvinouti a činnost ducha jich záhy k užitečným pomyslům obrátiti. Odtud je přechod do škol národních, městských, věcních, kde mládež nabývá známostí pro budoucí živnost svou potřebných.

Uvádění dětí do dílen, kde většinu dne v namahání tělesných sil svých tráví, není ovšem příznivo činnosti a vývoji sil duševních, anobrž je na škodu i tělu i duchu,

vyčerpajíc často síly onoho ukládáním naň přílišných břemen a ukrádajíc zároveň tomuto čas jeho činnosti příslušející, tak, že z nedostatku užívání zakrní a zrezaví. A však i tento úkaz nesevďčí proti průmyslu novějšímu a povaze jeho, ale proti vládám, jež takové zlé užívání mládeže moudrými zákony zameziti nedbají. Obmezili se práce dětstva, tak že tím duch jeho ujmu netrpí — ano střídali se řádně práce tělesná a duševní, obojí moc v síle a zdraví udržujíc ano vyvinutí jich podporujíc, odpadá stížnost tato zúplna. A v skutku povyšují školy veřejné, denní a nedělní, školy ve fabrikách ranní a večerní, a školy professionalní neb živnostní, (v krajinách průmyslových všude téměř povstávající) vzdělání mládeže a dělnictva průmyslného časem značně nad roveň vzdělání rolnictva — a nad to daleko více ještě nad roveň vzdělanosti dělnictva někdejšího.

§ 63.

Lepší opatření a postavení dělnictva průmyslného nad dělnictvo rolnické ukazuje se ve Francouzích ne toliko co do vzdělání ale i ve mnohém jiném ba takorčka v každém ohledu. Jejich obydlí je na mnoze lepší i úhlednější, a lepším i hojnějším náradím opatřené. Jejich strava je obyčejně vybranější a obsahuje mnohem častěji pokrmy masité; dle údaje Dupinova žijí v celku ve Francouzích ještě $\frac{2}{3}$ obyvatelstva bez masitých pokrmů. Největší část masa, ba takorčka všecko, ztráví se v městech z čehož mají ovšem, jak praveno, i dělníci svůj podíl. Musí teda v oněch druhých dvou třetinách býti celé chudší dělnictvo rolní obsaženo. Obuv dělníků průmyslných je dobrá a pohodlná, ježto dělník rolnický, jestli se docela bez ní neobejde, aspoň velmi těžkou a na mnoze jen dřevěnou obuv mívá. Údaji úředními a mnohými počty ukázalo se nade všecku pochybnost, že mzda dělníků fabričních je naskrze větší a sice v celku asi o $\frac{1}{3}$ — nežli mzda dělníků rolních. Proti tomu nesmí se namítati, že si dělník po kraji rozličné potraviny a potřeby života za levnější cenu poříditi může; platí to jen o málo kterých potravinách;

nahromadění všech výrobkův rolnictví, rybářství, honby atd. ku potravě sloužících, na trzích velkých měst obchodních a průmyslných, snižuje tam ceny jich znamenitě, tak že nezřídka i sami obyvatelé o něch míst, kde ony potraviny dobytý a vyrobeny byly, do těchto větších měst jíti musí aby je na trhu v lepší jakosti a ceně koupili, a domu nazpět nésti mohli. Co se pak týče všech ostatních potřeb života, tu již dokonce není pochybnosti, že jich postoupilá industrie, rozsáhlý obchod, nahromadění tovarů a silná konkurence dělníkovi městskému lépe a laciněji poskytuje, než jich dostati může dělník rolnický, kterýž je přinucen koupiti, buď od překupníků z kolikáté ruky, z nichžto každá je o něco zdražuje, anebo pro nabytí jich o své ujmě do města cestu vážiti musí, nemoha použiti příhodné doby, kde se nejlaciněji poříditi mohou. Těm, kteříž vedou stížnost na fabriky a na bídu, již prý na lid uvalují, těm kteříž rádi vychvalují příjemnější živobytí rolního dělnictva, dá se nejlépe odpověděti tím skutkem, že ve Francouzích den co den dělníci rolní opouštějí roli svých hledající lepší opatření při průmyslu fabričním a že téměř není příkladu aby se dělo na opak aneb aby se rolníci k fabrikám přešli, k rolní práci opět navracovali; a zdá se nám, že dělník mohoucí svobodně voliti výživu svou a skusivší obojí způsob, sám nejspravedlivěji usoudí, kde se mu lépe vede. Konečně i to vysvitá z údajů statistických, že změny, kteréž se děly v posledním století v obnosu mzdy a jejím poměru k cenám potravy a potřeb života jsou mnohem příznivější pro dělnictvo zaměstnané při velikém průmyslu než pro ono při rolnictví.

Následkem těch okolností ukazuje se ve Francii, rovněž jak i ve vlasti naší, že v krajinách, kde veliký průmysl povstává, mívají hospodáři nezřídka nouzi o čeledíny a nádeníky rolní. To může býti ovšem škodou pro hospodáře a rolnictví, nemůže však platiti za důkaz, že by zakládáním fabrik povstávala jaká škoda pro onen chudý lid, jenž má v práci rukou svých jediný pramen výživy své a kterýž jen o to se stará jakým prostředkem by toho nejlépe dovedl, by mu zdroj ten plynul co možná nejhojněji.

§ 64.

Přehlednemeli jedním okamžením čehokoli jsme o stavu materiálním novějšího dělnictva vůbec a francouzského zvláště dílem od jiných se dověděli, dílem sami pozorovali, ukazuje se nám, že stav dělníků nynějších zvláště fabričních je v celku lepší než kdy před tím (ovšem porovnáváje tovaryše neb dělníky nynější s tovaryši někdejšími, ne pak s mistry a podnikateli) že mají vůbec lepší byty, stravu a nápoj, oděv a obův, světlo a teplo, čistotu a pohodlí, než kdy před časy. Že v celku pořádný dělník fabriční při práci své dosti slušně živ býti může, ano při opatrnosti a hospodárnosti i něco odložití může nepotkáli jej totiž zvláštní nehoda; jestliže ale kdy následkem okolností nepříznivých výživa jeho je skrovná a téměř nepostačitelná pro něho a rodinu jeho, dá se s jistotou tvrditi, že se takové případnosti nyní méně často přiházejí a méně těžce snáší než se před lety stávalo a státi mohlo. Toto všeobecné pravidlo dalo by se mnohými důvody dotvrditi, kdyby byl po ruce dostatek statistických zpráv jmenovitě o cenách chleba a jiných potřeb života jakož i o obnosu mezd v týchž dobách.

Tak podal na př. p. Karel Dupin statistickými údaji důkaz, že chleb a šatstvo, tyto hlavní a nejdůležitější dvě potřeby života pro lid v novějších dobách značně lacinější byly než za minulých dob, any zatím mzdy dělnictva vystoupily; a Villermé uvádí, že by z osmi miliardů franků příjmů, jež celá Francie ročně má, při stejném mezi všechny Francouze rozdělení, připadlo na každého občana asi 240 franků a že dle jeho zkušenosti i oni dělníci při fabrikách kteří se počítají mezi špatně placené, tuto sumu za rok vydělávají, ba že mnozí z nich vydělávají 2 — 3 a čtyřikrát tolik co by při stejném rozdělení v průměru v celé Francii na jednotlivce vypadlo. —
